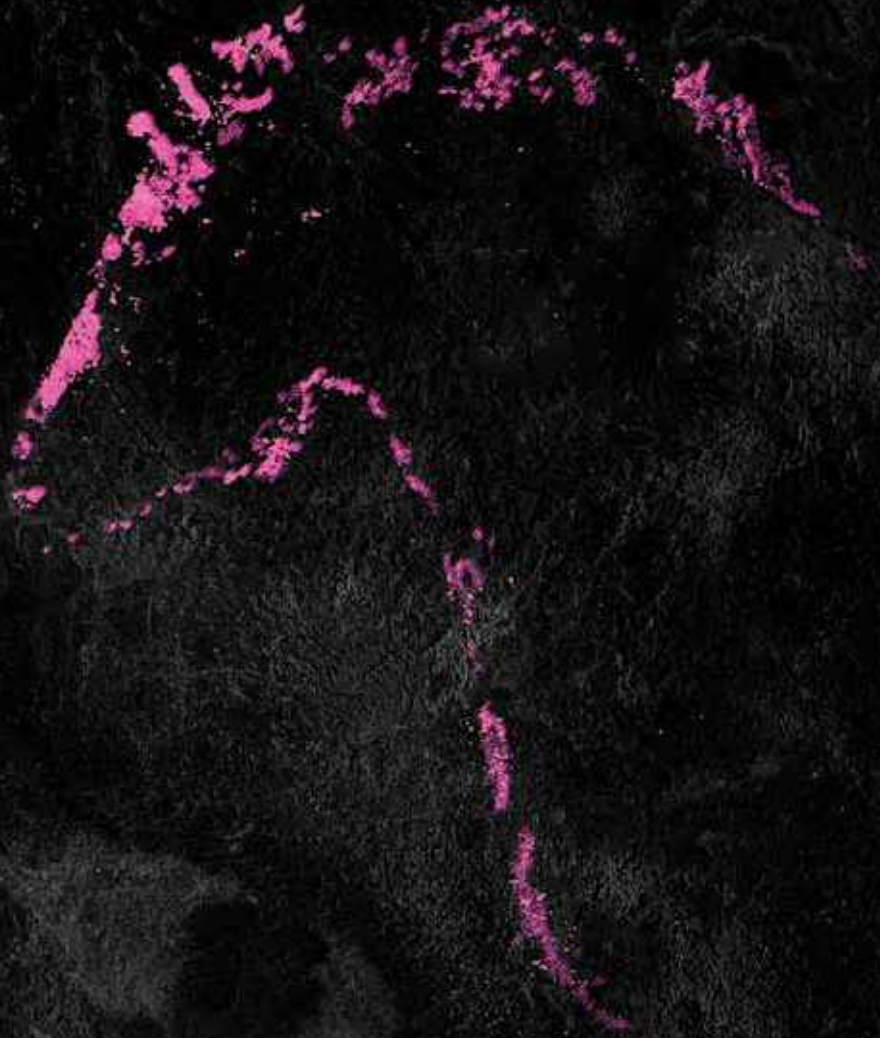

DURANGALDEA 2027 • LOS CABALLOS ROJOS DE ASKONDO
PATRIMONIO EN PELIGRO • DURANGOKO EMAKUMEEN KARTZELA

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO URTEKARIA

5.zk 2011 5€

DURANGOKO EMAKUMEEN KARTZELA

TESTUA: MARIA GOROSARRI

ARGAZKIAK: ARTXIBOAK, TXELU ANGOITIA

Nevers 1939-1940: Emakumeen arteko elkartasunak hesiak gainditu zituen

Espainiako faxismoaren errepresioa emakumeen jardura politikoa ezeztatzean zetzan. Gizonezkoak gerra-presoa ziren bitartean, andrak lege-hausle soilak ziren. Horregatik, emakumeentzako espetxeak ez ziren gizonezkoentzako kartzelen modukoak: ez zuten espetxe itxurarik, komentuak izaten baitziren. Emakumeentzako espetxeak ez ziren gizonezkoentzako kontzentrazio-zelaiak ere, andra guztiek ezin baitzuten legezko esklabutza-lanik gauzatu. Izan ere, sei urtetik aurreragoko zigorra zuten presoek lan egitea galarazota zuten. Ondorioz, haien egoera "emakumeentzako biltegiak" esamoldearekin definitu zuen Tomasa Cuevasek, Durangoko eta beste hainbat herritako espetxeetan urte luzeak eman eta gero. Hortara, feminitateak elkartasunaren ezaugarri berezituak sortu zituen: presoaren autonomia eta Durangoko emakume zibilen adorea.

Garaituak izanaren kontzientzia inposatze-ko, faxistek emakumeak animalien antzera tratatzen zituzten. Komentuetako getelan andrak pilatzen zituzten. Ez zegoen komunik, dutxarrik, oherik... Presoek zoruan lo egiten zuten, albo batez, denentzako lekurik ez zegoelako. Gainera, gizonezkoek ez bezala, emakumeek euren seme-alaben ardura hartzen zuten, faxistek umeak ere preso hartzen baitzituzten, jatekorik ematen ez bazieten ere. Baldintza horien bitartez, emakumeei urteetan hilekoa kentzen zieten.

📍 “Las Francesas” ikastetxea gerra aurrean.

“Las Francesas” ikastetxeko espetxea

Nevers kongregazioko ordezkari Sor Filomena Roguesek Durangoko Udalari, 1937ko abuztuaren 11n, ikastetxea langile-batailoietakoa esklabuak biltzeko onespena eman zion. Faxisten bonbardaketek birrindutako Durango berreraiki behar izan zuten preso hartutako gizonek. Geroago, 1939ko martxoan, esklabuak beste kontzentrazio-zelaietara eraman zituzten. Orduan, 1939ko azaroan, agintariek Nevers ikastetxea emakumeentzako

espetxe bihurtzea erabaki zuten, Karidadeko (Ospitaleko) mojen zaindaritzapean. Durangon geratzen ziren herritarrek ez zuten erabakia begi onez ikusi. Izan ere, herrira heldu ziren lehengo presoek tren geltokian bertan herritarren aurkako jarrera nabaria gogoratzen zuten.

Trenak emakume andana ekarri zuten Durangora: bagoi bakoitzean

30 bat preso pilatzen zituzten. Espainiako gainerako presondegietatik ekartzen zituzten, Andaluziatik barne. Egunero-egunero, trenak emakumez gainezka heltzen ziren. Abereentzako trenak zirenez, goian leiho txikitxoak zuten, ia arnasik hartzeko nahikoa izaten ez zena. Bertatik, soldaduek presoak zenbatzen zituzten: bakoitzaren izena oihukatzen zuten eta norberak abizenarekin erantzun behar izaten zien. Gehienetan, hiru bat eguneko bidaia izaten zen, egun bateko jana baino ematen ez bazieten ere. Horregatik, presoak indarge heltzen ziren Durangora: arnas-estuka eta makal. Nevers ikastetxeak bi mila emakume pilatu zituen.

Degradatutako feminitatea

Nevers ikastetxeko espetxeak preso politikoak eta sozialak biltzen zituen. Lehenengoak politikan jardun zuten emakume gazteak zein errepresaliatutako adineko andra eskolagabeak ziren. Preso sozialak, ordea, prostituta autonomoak (proxenetarekin jarduteari legezko irizten baitzion erregimen faxistak), aborturik eduki gura izan zuten andreak eta ondarearen aurkako lege-hausteak egotzitako emakumeak izaten ziren. Gizonezkoak ez bezala, emakumeentzat ez zegoen gerra-presoarekin kontsideraziorik. Horregatik, emakume guztiak "lege-hausletzat" hartzen zituzten. Hala ere, bi taldeen arteko elkarbizitzak arazoak ekarri zituen.

Lehenengo eta behin, preso politikoek haien aurkako zigorraren izaera interpretatzeko gaikoak zituzten. Horregatik, garbi egoteari ezin-

besteko zeritzoten, animaliekin parekatzeko taktikari aurre egiteko.

Bigarrenik, preso politikoek orduko gizartearen arau sozialak zaintzen zituzten. Prostitutek, ostera, sexualitate irekiagoa garatu zuten eta haien artean bikoteak osatu ohi zituzten. Horrela, mojek gela batzuk atondu zituzten, Zornotzako espetxean, adibidez. Bertan, bikote lesbikoek harreman sexual pribatuak izaten zituzten, preso politikoekin inguruko informazioa espetxeko zaindareei ematearen truke. Ondorioz, emakume politikoak prostituta autonomoekin mesfidati agertzen ziren.

Nevers ikastetxean pilotutako andreen arteko liskarrek preso politikoak eta prostitutak banatzea ekarri zuten. Horregatik, azken horiek goiko pisura eraman zituzten. Solairu horrek "Shangai" izena hartu zuen eta espetxeko zaindareiek horren mehatxuarekin menderatu nahi zituzten emakume politikoak. Izan ere, bertara bidaltzea zigor moduan erabiltzen zuten, isolamendu ziegarik ez baitzegoen.

Era berean, umeak hiltzen hasi zirenean, preso politikoekin protestak baretzeko, seme-alabak euren zituzten emakumeak beheko solairura eraman zituzten, bertan komun bat zegoelako. Hala ere, espetxeko agintariek ez zieten umeei esnerik ematen: presoekin euren jatekoa seme-alabekin banatu behar izaten zuten (arroz-zopa, batzuetan eta tipula-zopa, besteetan). Durangoko andreak, ordea, pitxar esne mordoan eraman zituzten espetxera, umeei helduko zitzaizkielakoan.

Prisión «Central de Mujeres» en D

4 Isabel Ponce -- 9 La "Peque" -- 16 Isabel Burgos Hermanas -
Amparo Burgos (Amparito)-- 21 -- Félix, Funcionario -- 23 Doro, Directora
La Prisión -- 24 Lucila Cabrejas -- 34 Rosa Cantos, Hija del Tte. Coronel de
Guardia Civil Ramón Cantos. Ella era Profesora de Piano.
36 María Rosado -- 37 Ramona Pereira -- 38 Lucía Valencia - 42 Casilda M
Gil -- 55 Manuela Seviano -- 57 Dolores Sierra -- 58 Esperanza Tello -
Libertad -- 64 Carmen Jiménez, Hija de Guardia Civil) -- 66 Prado
(Pradito) -- 68 Nieves Torres -- X Flor Cernuda. (57) ROSARIO, DONDI, RUI

El edificio habia sido un «Colegio de m

urango (Vizcaya) How

Archivo Histórico de Albacete

los días y tiempo de la guerra del año 1936-1939

- 20
a de
la
Martín
- 63
Usero
GGKN

monjas francesas » que se ausentaron en

Presoen arteko elkartasun autonomoa

Preso zeuden emakume politikoei antolaketa autonomoa garatu zuten, "familia" izenekoa. Hiru kideei familia bakoitza osatzen zuten: emakume gazte batek, adineko andra batek eta tokian tokiko preso batek. Emakume gazteek formazio politikoa zuten. Beraz, faxisten zigorra ondoan ulertzen zutenak ziren. Horregatik, familiako beste bi kideen adonarekin eustea zuten eginkizun nagusi. Euren gainera, idazten ere bazekiten. Horrela, emakume eskolabakoei irakurtzen erakusten zieten. Gainera, tokian tokiko presoek paketerik gehien jasotzen zuten. Orduan, familiako gainerako bi kideekin partekatzen zituzten. Azken batean, adineko presoak bizirauteko elkartasuneko antolaketa sortu zuten emakumeek.

Horrela, eguneko eginbeharrak errazten zieten sarea osatu zuten. Goizean, mojek presoak egurrezko zorua belauniko garbitzera behartzen zituzten. Emakumeen garbitasunerako, ordea, hiru ordu ur baino ez zegoen, bi mila preso zituen ikastetxean. Andreak, baina, ura erabiltzeko txandak prestatu zituzten, den-denek garbitu ahal izateko. Adineko emakumeek jasotako hezkuntza erlijiosoak pubisa garbitzea galarazoten ziren. Errepublikan laikoan formatutako andre gazteek, ordea, horren beharra erakutsi behar izan zieten, urik ematen ez zioten lekuan.

Gainera, preso bazeuden ere, andreak etxeko sustengu ekonomikoa izaten jarraitzen zuten. Horregatik, emakume gehienak ziegan zein jolastokian josten ibiltzen ziren. Hori bai, espetxeko zaindarien salmentarekin irabazitakoaren zatirik handiena kentzen zieten.

Arratsaldero, mojek presoak jolastokira ateratzen zituzten, ereserki faxistak kantatzeko. Are gehiago, soldadu armatuek jolastokia eta espetxeko atea zaintzen zituzten. Errejimen berriak indarraren bitartez bere zilegitasun eza ordeztu nahi zuten. Indar fisikoa ez ezik, herriko paisaiak ere garaipenaren berri eman behar zuten. Horretarako, kartel guztietan Franco gurtzen zen. Era berean, faxismoak sortu gura zuten gizarte berria abiatzeko, Espainia handia behar zuten. Are gehiago, erlijio katolikoak espainiartasuna zehazten zuten. Horren arabera, Espainiako zenbait miliaziano eta miliziana ez ziren espainiarrak Errepublikaren zilegitasuna defendatu zutelako. Zenbait presok barre algarak egin zituzten bi soldaduk espetxera heltzen ziren kamioien izek aldatsen ikusi zituztenean. Izan ere, gatza zekarren kamioiaren izena berridazteko lanetan bi soldadu zebiltzaten: "Franco, Franco, Franco" idatzi zuten batek, "Sal" (gatza) zioen hitzari "de España" gehitu zion besteak.

Hala ere, Europako demokraziek faxismoari 2. Mundu Gerra irabaziko ziotelakoan, espetxealdiaren perspektiba laburra zuten presoek. Izan ere, gudan jarraitzearen sentsazioa zuten. Hortaz, erresistentziari eustea borroka zeritzoten. Horretarako, gauero Francoren epaiketa antzeztzen zuten, gero eta hilketa gehiago pilatzen baitzituen.

Era berean, kontzientzia politikoiari eusten zioten. Errepublikaren Egunean horren inguruko hitzaldiak prestatzen zituzten, gainerako presoek haren zilegitasuna eta ekarpen sozialak azaltzeko. Horregatik, maiatzean mojek Ama Birjina gurtzeko

📍 Ezkurdiko frontoia. Atzekaldean, Nevers ikastetxea. Ca.1935.

📍 Vicenta Garnika bere familiarekin.

📍 Emakumeen kartzelako zaindaria. *Ricardo Doliwa.*

prozesioan formatzera behartzen zituztenean, jertse gorria zeraman emakumeak maiatzaren lehenengoaren ikur bihurtu zuten presoek. Herriera ere espetxean langileen eguna ospatu zutela zabaldu zen. Nevers ikastetxeko hesiak ezin zuen faxismoari aurre egiten zion erresistentzia zatitu, militarrekin matxismoa garaitu zelako: hesiaren alde batean, faxistek atxiloteta eta espetxe aldi-tan bortxatutako zenbait emakume preso zeuden; eta, hesiaren beste aldean, Durango menperatu zuten karlistek bortxatutako beste hainbeste andra zeuden. Izan ere, faxistek errepresaliatutako talderik jendetsuena bortxatutako emakumezkoek osatzen zuten. Hala ere, isilpeko krimena izan zen. Ordea, Errepublikaren zilegitasuna defendatu zutenei mojak bortxatu izana leporatu izan diote. Dena den, frankoaldiko “Causa General” osoak ezin izan zuen horren kasu bat ere dokumentatu. Mojen bortxaketa gezur historikoa izan da. Karlisten eta falanjisten bortxaketak, ostera, isilpeko krimen bihurtu dituzte.

Durangoko emakumeen elkartasun ausarta

Emakumeen arteko elkartasun sareak injustizia bera pairatu izanaren ondorioa ohi da. Are gehiago, emakume izatearren norbera ere arrisku bertsuan dagoela konturatzean sortzen da. Orduan, dena galdu duenak ez du beldurrik: dela bikotekidea fusilatu diotelako, dela etxea kendu diotelako, dela ulea eba-gi diotelako, dela bortxatu egin dutelako... Horrela bakarrik uler

daiteke Durangoko emakumeek gizarte garaitu hartan kontra egiteko pilatu zuten ausardia.

Herrian legez kanpoko fusilamenduak ohikoak ziren aldi berean, zenbait emakumek justiziari eskatutako elkartasuna abiatu zuen. Lehenengo eta behin, espetxea zabaldu zuten lehen egunetik, jatekoa eraman zuten Nevers-era. Presoak bisitatzera zetozen senitartekoak etxean hartzen zituzten, ezagutzen ez bazituzten ere. Senitarteko horiek Durangora etortzen ez zirenean, ezagutzen ez zituzten presoak ere bisitatzera joaten ziren. Hortara, umeak hiltzen ari zirela zabaldu zenean, pitxar esne mordoia eroan zuten. Are gehiago, Durango Udalak hiru presori hiru urtetik gorako ume bana kendu zien 1940ko maiatzean. Ondoren, Udalak Ospitaleko euren mantenua ordaindu ez zuenez, Bilbora eroan zituzten. Horren aurrean, zenbait emakumek presoan umeak etxean hartu zituzten eta euren amak espetxera bisitatzera eramaten zituzten.

Juliana Cortijo, Guadalajarako El Olivarrekoa, Durangoko kartzelara ekarri zuten preso errepublikaren aldeko ideiak zituelako. Baldintzapeko askatasuna eman zioten, eta Durangoko familia baten etxean hartu zuten zerbitzari. Durangon errotu zen, eta haren ondorengoak bertan jaio dira.

Rosario Sanchezaren fitxa Durangoko Kartzelan

Provincial 17794 Bilbo

Prisión Central de Mujeres de Durango

Registrado al núm. _____ folio _____ libro _____

EXPEDIENTE penal de Rosario Sanchez Mora

stural de Villavieja de Arzobispo, provincia de Madrid vecina de 1.ª
 ia de San Blas y de San Marcos; estado casada; edad 20 años; nació el 1917
 : oficio o profesión A. D.; instrucción al ingresar Alm.; 1.ª; escribe
 los habidos en el matrimonio varones y 1 hembras; edad del mayor 1 y del menor 1
 Es reincidente? no Antecedentes penales y en qué consisten no existen

SEÑAS GENERALES	FECHAS			VICISITUDES PENALES Y PENITENCIARIAS	TIEMPO DE CONDENA		
	Día	Mes	Año		Años	Meses	Días
Iris (ojos) _____	<u>25</u>	<u>Septiembre</u>	<u>1931</u>	Fue sentenciada por <u>secuestro de</u> <u>suma en Potosí</u> <u>por un delito de auxilio a la rebelión</u> <u>a la pena de treinta años</u>			
Cabello _____							
Piel _____							
Ojos _____							
Fecha <u>17794</u>							
Cara _____							
Boca _____							

Esteban Bilbaoren bisitaren zain

Espainiako gobernu faxistan Durangok leku berezia izan zuen. Alde batetik, Defentsa Ministro Varela jenerala Santa Anako elizan Casilda Ampuerorekin ezkondu zen 1941ean. Bestetik, Francok Esteban Bilbao durangarra Justizia Ministro izendatu zuen 1939ko abuztuan. Azken hori 1940ko Aste Santuan herrira etortzeko zenez, Udalak espetxeko saneamendu lanak konpondu nahi zituen, presoak gero eta sarriagotan hiltzen zirelako. Guztira, bost emakume eta sei ume hil ziren.

KARTZELAN HILDAKOEN ZERRENDA	
PRESOAK	ADINA
Dolores Castillo Solsona	43 urte
Guadalupe Gargallo Alegría	34 urte
Eugenia Hinojosa	21 urte
Nieves Martín	56 urte
Eustaquia Pérez López	30 urte
UMEAK	ADINA
Manuel Arana Egiñu	6 urte
Antonio Cáceres	6 hilabete
Victoria Gaver Espinosa	2 urte
Alejandro Jimeno Mantelui	8 hilabete
Ángeles M.L. Landa Carmona	1 urte
Victor Martín Bayón	4 urte

Iturria: Durangoko Udal Arkiboa.

🕒 Durangoko Hilerriko erregistroan zahartzea jotzen da preso zeuden haur batzuen heriotzaren ziotzat.

Izan ere, Justizia Ministro legez, Esteban Bilbaok Emakumearen Patronatua martxan ipini zuen. Horren bitartez, preso egondako emakumeak bizitza osoan kontrolatzen zituen erakundea zen, aldiro haien etxeetara intimitea arakatzera joaten baitziren. Bilbaori eta Varelari, biei ala biei, Espainiako Auzitegi Nazionalak 2008an gizate-riaren aurkako krimenak inputatu zizkien.

moduan ordaindu zizkion Udalak (34.695 pezeta). Dirutzaren zenbatekoa bere testuinguruan ulertzeko, faxismoak errepresaliatutakoek lana egitea galarazota zutela gogoratu behar dugu. Horregatik, hainbat neskato umeak zaintzen lanean hasi behar izan zen. Durangon horregatik astean hiru pezeta ordaintzen zizkieten. Azkenik, 1940ko abenduan, Nevers-eko espetxea itxi zuten. 📄

Espetxeko saneamendu lanok gauzatutakoan, Nevers kongregazioari “gerran eragindako kalte”

Maria Gorosarri

(Durango 1936 Kultur Elkarteko lehendakaria)

Inpunitatea borrokatzeko oroimena

Garaiak izateari uko egin zioten emakumeek eta gizarte garaituari aurre egin zioten andra durangarrek historia berridatzi zuten. Hala ere, euren izenak garaituen historia horretan galdu dira. Ikusezintasunak emakumeen erresistentzia irudikatzen du.

Tomasa Cuevas Gutiérrez (1917-2007)

Guadalajarako nekazari-familia batean jaio zen. Bederatzi urterekin lanean hasi eta, hamalau urterekin, alderdi komunistako kide egin zen. Jarduera politikoarengatik, agintari faxistek birritan espetxeratu zuten, 1939an eta 1945ean. Gorputzean, atxiloaldietako torturen

markak zeramatzan. Durangoko espetxean urte bi eman zituen. Ondoren, Bartzelonan bizitzera desterratu zuten. Hala ere, 1969an berriro Francoren aurkako erresistentzia klandestinoari ekin zion. Zenbait espetxetan ezagutu zituen kideei 1974an elkarrizketak egin eta hiru liburutako Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas lana idatzi zuten. Bertan, espetxe baino, "emakumeentzako biltegiak" zirela azaldu zuten.

Rosario Sánchez Mora (1919-2008)

Juventudes Socialistas Unificadas (JSU) gazteen sindikatuko kide egin zen, jostun ikastaroak doan eskaintzen zituelako. Madrilgo frontean parte hartu zuen. Horregatik, heriotz-zigorra ezarri zioten. Matilde Landak 30 urteko zigorrarengatik ordetea lortu zuen. Espetxean egon

zen bitartean, bere amaginarrebak alaba jaioberria zaindu zion. Erregimen faxistak ezkontza zibilak bertan behera utzi zituztean, berarekin frontean borrokatutako senarrak Rosario eta alaba abandonatu zituen. Durangoko espetxean hamaika bat hilabete eman zituen. Ondoren, Bilbora eta Saturraranera eramana zuten. Azken horretatik irten zen egunean bertan, Miguel Hernández olerkaria Alacanteko espetxean hil zen.

Vicenta Garnika Laserna (1900-1977)

Durangoko UGTko kide egin zen, Mendizabal lantegian txandakako beharra egiten zuen sasoiaren. Bonbardaketa eta gero, bost seme-alabarekin erbestera jo zuten. Frantziak 1938an errefuxiatuak kanporatu zituztean, Durangora bueltatu behar izan zuten. Atoan, auzokideek

salatu zuten. Lehenengo, iraindu zuten, ulea ebagi zioten, harrika egin zioten eta, azkenik, atxilotuta eramana zuten. Aurretik, 1937ko otsailean, etxetik irtetzen ari zenean, tiro egin zioten eta bere iloba bat larri zauritu zuten. Bilboko Orue espetxean urte bi eman zituen eta Durangokoan, urtebete. Bertan, kideek irakurtzen erakutsi zioten. Espetxeko zaindarien 1940ko abuztuaren 21eko eguerdian libre utziko zutela jakinarazi zioten. Oinez, Tabirako etxerako bidean abiatu zenean, alabarekin topatu zen.

Florencia Zabaleta Pagola (1903-1978)

Mendaron jaioa eta, ezkontutakoan, Durangoko Barrenkalera bizitzera etorri zen. Siloebes herrian jaiotako preso bat ikustera joaten zen Nevers-eko espetxera, emakume horren izenik jakin ez arren. Izan ere, aurretik ere ez zuten elkar ezagutzen. Bere auzokide

bik (Manolita eta Katalinak) preso hori bisitatzen Zarautzik zetozen bi emakume etxean hartzen zituzten. Orduan, Zarauzko emakumeek etortzerik ez zeukatenean, bera espetxera joaten zen. Siloebes ezizena hartu zuen emakumeak Florenciaren seme-alabei trapuzko panpinak egiten zizkien espetxean, bisitan joan izana eskertzeko. Maite Anduezak oraindik panpina horiek gogoratzen ditu.